

O ARTIGO

Artigo determinado (precisa o nome restrinxindo o significado):

Formas: **o(s), a(s)**

A variante alomórfica **lo(s) la(s)** é de uso obrigado:

-coa preposición **por**: vai pola beira, tolea polos mexillóns;

-co adverbio **u**: u-la biblioteca, u-las mozas?

Neste caso empregamos guión cunha función diacrítica para diferenciar:

u-los mozos? (-los é artigo)

os mozos, ulos? (los é pronome)

Pode empregarse tamén, pero o seu uso non é obrigado (aínda que si é a pronuncia correcta):

-coas formas verbais rematadas en –r ou –s: *apaña-los mexillóns, collémo-lo libro;*

-cos pronomes enclíticos *nos, vos, lles*: *déuno-los mexillóns;*

-con *nós* e *vós* seguidos de precisión numérica: *nó-los dous, vó-las catro;*

-despois de *ambos, entrambos e todos*: *ámbolos dous, tódalas noites / ambos os dous, todas as noites;*

-despois da preposición *tras*: *trala casa* ou *tras a casa, tras da casa;*

-despois da conxunción copulativa (*e*) *mais*: *ela e maila irmá* ou *ela e mais a irmá.*

Contraccións coas preposicións *con, de, en, a*:

co(s), coa(s); do(s), da(s); no(s), na(s); ao(s) ou **ó(s), á(s)coa**: *falou*

coa veciña.

Na nosa fala empregamos ***ca**, pero debemos evitala para evitar confusións coa conxunción comparativa **ca**: *falou *ca veciña / falou coa veciña*

falou máis ca María, falou máis ca a veciña

ao(s) ou **ó(s)**: *deullo ao veciño, vai ao porto.*

A tendencia actual é escribir **ao**, pero a pronuncia é sempre dun **o** aberto.

á(s): *deullo á veciña, vai á praia.*

Debemos escribila sempre con til para diferenciala de:

-**a(s)** artigo: *a(s) veniña(s) non está(n);*

-**a** preposición: *vai a Parameán.*

-Coa conxunción comparativa **ca** podemos ou non representar a contracción:

fala máis ca a veciña ou *fala máis cá veciña*

corre máis ca os amigos ou *corre máis cós amigos*

Pero a contracción nunca se poderá facer de seguir preposición (ou contracción da preposición): *quérelle máis ca a María, quérelle máis ca aos pais*. (Ver conxuncións comparativas)

Tamén existe **el** (forma arcaica e de uso exclusivamente literario), usada como fórmula de respecto unicamente ante *rei* e *señor*: *el-rei, el-señor*.

A presenza do artigo é obrigatoria:

-cos indefinidos **todos**: *todos os días* ou *tódolos días*, **ambos** seguido do numeral: *ambos os dous* ou *ámbolas dúas*, **entrambos**: *fixérono entrambos os veciños* ou *entrámbolos veciños*.

Pero a pronuncia debe ser a segunda.

-cos posesivos case sempre (ver posesivos): *a miña casa, a túa sogra, miña nai, (o) meu pai*.

-con moitas locucións adverbiais (ver adverbio):

<i>á fin</i>	<i>ao cabo</i>	<i>ao xeito</i>	<i>ás présas</i>
<i>á mantenta</i>	<i>ao chou</i>	<i>ás apalpadas</i>	<i>ás veces</i>
<i>á marxe</i>	<i>ao lado</i>	<i>ás atoutiñadas</i>	<i>aos poucos</i>
<i>á parte</i>	<i>ao pé</i>	<i>ás carreiras</i>	<i>aos tombos</i>
<i>á toa</i>	<i>ao pouco</i>	<i>ás escuras</i>	

Artigo indeterminado (sitúa o nome vagamente nunha clase): **un(s), unha(s)**

Contrae coas preposicións **con, de, en**:

cun(s), cunha(s); dun(s), dunha(s); nun(s), nunha(s)

un pode ser tamén indefinido ou numeral; nestes casos non contrae coa preposición con:

cun coche chegas axiña,

pero *con un coche só apañámonos ben.*

OS POSESIVOS

Achegan significados de posesión ou pertenza referidas á persoa.

Formas:

Un posuidor: **meu(s), miña(s); teu(s), túa(s); seu(s), súa(s)**

Varios posuidores: **noso(s), nosa(s); voso(s), vosa(s); seu(s), súa(s)**

Túa(s) e **súa(s)** levan sempre til: *a túa voz, esa voz é súa*.

1. Cando precede a un substantivo esixe a presenza do artigo, pero O uso é facultativo

cos nomes de parentesco, sen diferenza no significado pola súa presenza ou ausencia: *meu irmán / o meu irmán*. A súa presenza aumenta conforme se distancia o parentesco, sobre todo se é descendente: *(o) meu pai non está* (adoita non levar artigo), pero os meus sobriños non están (é de uso normal, con artigo)

Cos vocativos e exclamativos non se utiliza artigo: *ven acá, meu fillo!*

As formas de meu, de teu, de seu, de noso, de voso, de seu usámoas con tres posibles significados:

-propiedade exclusiva: *temos moto de noso*;

-algo que forma parte da propia natureza: *sempre foi enxeñoso de seu*;

-algo que sucede por si mesmo: *o cadro caeu de seu*.

As formas cadanseu(s) e cadansúa(s) teñen valor distributivo (distribúen, equitativamente, igual número de obxectos entre varios posuidores).

*teñen cadanseu
teléfono, comían
cadansúa mazá,

comían cadansúas
(varias cada un) mazás.*

Non confundir con cadaquén, cada un.

Na nosa fala escoitamos as variantes *cadanseu e mesmo *quedanseu.

A forma feminina do posesivo precedida de preposición é equivalente a **preposición** mais **de** mais **pronome persoal**:

diante de ti vai o can: *diante túa vai o can*.

Outros usos especiais:

-**os meus, os teus**... para referirse á familia: *os meus foron ao balneario*.

-**o meu, o teu, o seu** para referirse a

-no que se está capacitado: *o meu é a música, o teu o deporte*;

-algo no que se ten interese especial: *cada un anda ao seu*;

-o punto óptimo: *volver ao seu, non está no seu*.

-o que nos correspondía: *nós xa fixemos o noso*;

-abondo: *choveu o seu, bebiches o teu*.

-**as miñas, as túas, as súas** para referirse a

- cousas propias dunha persoa: *xa anda facendo das súas*.

-penalidades, traballos: *xa pasei as miñas.*

-**meu** pode ter un valor de apelativo cariñoso para unha persoa de confianza:
Ola, meu, imos dar unha volta?

OS DEMOSTRATIVOS

O demostrativo é un determinante presentador que achega unha idea de lugar ou tempo.

Formas:

Obxecto preto da 1ª persoa:	este(s)	esta(s)	<u>isto</u>
Obxecto preto da 2ª persoa:	ese(s)	esa(s)	<u>iso</u>
Obxecto lonxe da 1ª e da 2ª:	aquel(es)	aquela(s)	<u>aquilo</u>

A forma estándar dos neutros é diferente da da nosa bisbarra: **esto, *eso, *aquelo.*

Contraen coas preposicións **en** e **de**: ***deste, díso, nesa, naquilo...***

Amalgámase co indefinido outro: *esoutro, estoutra, aqueloutras...*:

-empréganse para realizar unha escolla entre elementos parellos:

non me gustan eses lentes, prefiro aqueloutros;

-contraen á súa vez coas mesmas preposicións: *non me fales desoutros.*

Usos especiais:

Daquela úsase con dous valores especiais:

-**locución adverbial de tempo**: *daquela aínda non tiñamos lavalouza.*

-**locución conxuntiva con valor consecutivo**: *se non vés, daquela eu tampouco.*

Aquel (calidade positiva) e ***aquela*** (negativa) úsanse como **substantivos**, cun significado comodín:

a obra ten un aquel atraente,

ten unha aquela que non me gusta.

Aquelar, cun significado contextual: levei o coche ao taller para que mo aquelasen

Aquelado (axeitado, xeitoso): é o máis aquelado para o posto.

Aqueloutrar(se) (apamparse): andas aqueloutrado, meu.

Nisto, nestas, con estas pódense empregar co valor especial de entón, nese momento, de repente: nisto chegou el e acabouse a paz; e, con estas, enmudeceu.

OS NUMERAIS.

Cardinais (indican un número concreto de obxectos):

zero	nove	dezaioito	noventa
un/unha	dez	dezanove	cen
dous/dúas	once	vinte	cento un...
tres	doce	trinta	douscentos...
catro	trece	<u>corenta</u>	<u>cincocentos</u>
cinco	catorce	cincuenta	(quiñentos)...
seis	quince	sesenta	oitocentos...
sete	dezaseis	setenta	mil.
oito	dezasete	<u>oitenta</u>	

Cento, milleiro, millón, billón e trillón funcionan como substantivos.

Igual ca no resto das decenas, non contraen **vinte e un**, **vinte e sete**...

Cómpre evitar formas dialectais e castelanismos: **dazaseis*, **dazasete*...; *cuarenta*, **ochenta*, **quinientos*.

Un, **unha** compórtanse coma os indefinidos logo das preposicións *en*, *de*, *con*.

Ordinais (indican a orde de colocación):

primeiro	undécimo	quincuaxésimo
segundo	(décimo primeiro)	sesaxésimo
terceiro	duodécimo	septuaxésimo
cuarto	(décimo	octoxésimo
quinto	segundo) décimo	nonaxésimo
sexto	terceiro décimo	centésimo
<u>sétimo</u>	cuarto...	milésimo
<u>oitavo</u>	vixésimo	millonésimo
noveno		último
décimo	vixésimo primeiro...	derradeiro
	trixésimo	
	cuadraxésimo	

Todos admiten forma feminina e plural: *foi a primeira*, *foron as primeiras*.

Pero nas formas compostas só muda o último elemento:

quedou en décimo noventa posición, *foron as décimo terceiras*.

Reparar: **sétimo** (**séptimo*), **oitavo** (**octavo*)

Os postos 11 e 12 admiten dobre forma: **undécimo** ou **décimo primeiro**
duodécimo ou **décimo segundo**.

Multiplicativos (indican o número de veces que se contén algo)

dobre (* <i>doble</i>) (duplo -a)	cuádruplo -a	séptuplo -a
	quíntuplo -a	óctuplo -a
triplo -a (* <i>triple</i>)	séxtuplo -a	nónuplo -a
décuplo -a	céntuplo -a	

Os restantes fórmanse engadíndolle veces máis ao cardinal: *fichárono polo dobre, non polo quíntuplo; el quería gañar duascenas veces máis.*

Evitar os castelanismos **doble* e **triple* por *dobre/duplo* e **triplo*.

Partitivos (indican a parte dun todo):

medio -a	sexto-a	onceavo
metade (*mitade)	sétimo-a (*séptimo)	doceavo
terzo-a (*tercio)	oitavo-a (*octavo)	centésimo
cuarto -a	noveno -a	milésimo
quinto-a	décimo-a	millonésimo-a

Os restantes fórmanse engadíndolle ao cardinal o sufixo **-avo**: (1/18) *un dezaoitavo*, (2/37) *dous trinta e seteavos...*

Colectivos (indican unha cifra sen nomeala concretamente, algúns de maneira aproximada: *unha parella de noivos, pero bebería un par de cervexas*):

par, parella (**parexa*), **decena, ducia** (**docena*), **quincena, vintena... centena/cento, milleiro** (**millar*)

Outros (usámoslos en campos concretos):

dúo, trío, quarteto, quinteto;

semana, lustro, quinquenio, decenio, século (**siglo*), **milenio, trienio, sexenio; trimestre, cuadrimestre** (**cuatrimestre*), **semestre; novena; corentena** (**cuarentena*).

PESOS E MEDIDAS:

Hoxe en día guiámonos polo sistema métrico decimal, pero aínda usamos ás veces algúns elementos do sistema tradicional, se ben o peso e a medida que indican soe variardunha a outra parroquia.

Podemos escoitar a miúdo:

-lonxitude: **legua** (máis de 5 km), **milla** (náutica), **vara** (varía, pero arredor de 80 cm), **mardia** e **cuarta** (20 cm)

-peso: **libra** (adaptouse aos 500gr, aínda que era máis), **onza, quintal, arroba**

-**ferrado**, tanto para superficie (arredor de 4 áreas, pero distinta en cada parroquia) como para capacidade de cereais (a capacidade do recipiente tamén chamado "ferrado").

INDEFINIDOS

Determinantes presentadores que acompañan a primeira mención dun obxecto e achegan un significado de imprecisión ou indeterminación.

Polo significado poden ser:

-cuantificadores (non individualizan nin delimitan ben un ou varios elementos): *algún, alguén, máis...*

-identificadores (definen ben os elementos): *outro, calquera, propio...*

Segundo a forma distinguimos:

-variables (mudan en número e/ou xénero): *algún/algunha, bastante/bastantes...*

-invariables: *algo, ningún, nada...*

Variables:

un(s), unha(s)	algún(s), algunha(s)	ningún(s), ningunha(s)
pouco(s) –a(s)	abondo(s) –a(s)	moito(s) –as
bastante(s)	demasiado(s) –a(s)	tanto(s) –a(s)
todo(s) –a(s)	outro(s) –a(s)	mesmo(s) –a(s)
propio(s) –a(s)	certo(s) –a(s)	determinado(s) –a(s)
varios –as	ambos –as	entrambos –
astal(es)	cadanseu(s), cadansúa(s) (Ver posesivo)	

Algún só achega significado positivo: non supón gasto *algún / non supón gasto ningún; non ten semellanza *algunha / non ten semellanza ningunha.

Abondo: Amais de indefinido (*teño flores abondas*) pode funcionar como adverbio (*estou ben abondo/dabondo*)

Mesmo (non *mismo): Amais de indefinido (a mesma historia de sempre, ti mesmo, hoxe mesmo) tamén funciona como adverbio (“incluso”): mesmo lle indiquei a hora precisa, mesmo ela se interesou; e con outros valores: atinoulle mesmo no ollo.

Ambos cando precede ao numeral *dous/dúas* esixe a presenza de artigo, co que podemos realizar ou non a contracción: *estaban ámbalas* (ou *ambas as*) *dúas latricando, levaron ambos os* (ou *ámbolos*) *coches; fixérono ambos*. O mesmo acontece con **entrambos**: *fixérono entrámbolos* (ou *entrambos os*) *dous*.

Un, algún e outro contraen coas preposicións **en** e **de**: *estará nalgunha caixa, falo doutra cousa, falou duns problemas*.

Non hai contracción coa preposición **con**: *tanto falaba con un coma con outro; cadadomingo ía ao cine con unha distinta, nunca coa mesma*.

Invariables:

Algo, alguén, cada, cadaquén, calquera, quenquera, máis, menos, nada, ren ou res, ningún, o(s) a(s) máis, o(s) a(s) demais.

Cadaquén (“cada persoa”, “cada un”): *cadaquén que se apañe, a cadaquén o seu*.

Calquera (evítade o castelanismo *calquer, así como o hipergaleguismo *calqueira): *puido ser calquera, calquera día, calquera home*.

Quenquera (“alguén”, “calquera persoa”): *quenquera que fose, hamas pagar*. Hai que evitar o hipergaleguismo **quenqueira*.

Ren ou res (“ningunha cousa”, “nada ou case nada”): *non dixo ren*.